

Ş.Ş.Təhməzova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
shoovkat.18@gmail.com

XARİCİ DİL TƏDRİSİNDƏ YAZI PROSESİ ZAMANI İSTİFADƏ OLUNAN YAZI STRATEGİYALARI

Xülasə

Xarici dil bilmək günümüzdə uğurun açarı hesab olunur. İşində, təhsil həyatında inkişaf etmək istəyən hər bir şəxs bir və ya bir neçə xarici dil öyrənməyə çalışır. Xarici dil yazı, danışma, dinləmə, oxuma olmaqla dörd əsas bacarıqdan ibarətdir. Yazı bacarıqlarının öyrədilməsi xarici dil tədrisində akademik səciyyə daşıyır. Çünki müəllimlər yazı bacarıqlarını tədris edərəkən düzgün orfoqrafik və qrammatik qaydaların üzərində fokuslanırlar. Yazı yaradıcı bacarıqdır. Yəni ki, tələbələr mətn yazarkən yazı bacarıqlarından əlavə olaraq yaradıcı düşünmə bacarıqlarına sahib olmalıdırlar. Yazı bacarıqlarının əldə edilməsinin əsas məqsədi öyrəninin öz düşüncələrini aydın şəkildə hədəf dilin qaydalarına uyğun olaraq ifadə etməsidir. Tədqiqatın əsas mövzusu xarici dil dərslərində yazı prosesi zamanı istifadə olunan yazı strategiyalarıdır. Tədqiqatda yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif strategiyalar mövcuddur. Bu strategiyalardan istifadə etmək həm yazı prosesinin səmərəli şəkildə təşkil olunmasına kömək edir, həm də yazı prosesini tələbələr üçün daha maraqlı edir.

СТРАТЕГИИ ПИСЬМА, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ПРОЦЕССЕ ПИСЬМА ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Резюме

Знание иностранного языка сегодня считается залогом успеха. Каждый человек, который хочет развиваться в своей работе и в учёбе, старается выучить один или несколько иностранных языков. Иностранный язык состоит из четырех основных навыков: письма, разговорной речи, аудирования и чтения. Обучение навыкам письма носит академический характер при обучении иностранному языку. Потому что при обучении навыкам письма учителя сосредотачиваются на орфографических и грамматических правилах. Письмо является творческим навыком. То есть, когда студенты пишут текст, они должны обладать навыками творческого мышления в дополнение к навыкам письма. Основная цель приобретения навыков письма состоит в том, чтобы учащийся ясно выражал свои мысли в соответствии с правилами целевого языка. Основной темой исследования являются стратегии письма, используемые в процессе письма на занятиях по иностранному языку. Существуют различные стратегии развития навыков письма в исследованиях. Использование этих стратегий помогает эффективно организовать процесс написания и делает сам процесс написания более интересным для студентов.

WRITING STRATEGIES USED DURING THE WRITING PROCESS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Summary

Today, knowing a foreign language is considered the key to success. Every person who wants to develop in his or her work and educational life tries to learn one or more foreign languages. Foreign language consists of four basic skills: writing, speaking, reading and listening. Teaching writing skill has an academic character in foreign language teaching. Because teachers focus on correct spelling and grammar rules when teaching writing skills. Writing is a creative skill. That is, students should have creative thinking skills in addition to writing skills when writing a text. The main goal of acquiring writing skills is to express the thoughts of the learner clearly according to the rules of the target language. The main topic of the research is the writing strategies used during the writing process in foreign language lessons. There are various strategies used to develop writing skills in research. Using these strategies both helps to organize the writing process efficiently and makes the writing process more interesting for students.

Açar sözlər: *xarici dil tədrisi, strategiya anlayışı, yazı prosesi, yazı bacarığının tədrisində istifadə edilən strategiyalar, yazı prosesinin mərhələləri*

Ключевые слова: *обучение иностранному языку, концепция стратегии, процесс письма, стратегии используемые при обучении навыкам письма, этапы написания*

Key words: *foreign language teaching, concept of strategy, writing process, strategies used in writing process, stages of writing process*

Yazı bacarığı xarici dil dərslərində mühüm rol oynayır. Müəllimlər yazı bacarığını tədris edərkən tələbələrə yazı prosesinin necə təşkil edilməsini izah edirlər. Yazı prosesi 5 əsas mərhələdən ibarətdir: önyazı mərhələsi, təşkil etmək mərhələsi, yazı mərhələsi, redaktə mərhələsi, yenidən yazma mərhələsi. Hər mərhələdə də müxtəlif strategiyalardan istifadə edilir. Bəzən tələbələr fikirlərini formalaşdırmaq üçün müəllimin köməyinə ehtiyac duyurlar. Müəllimin göstərəcəyi yol tələbələrin düzgün istiqamətdə irəliləməsi üçün onlara kömək edir. Daha sonra onlar müstəqil şəkildə işləməyi bacarırlar. Müəllimlər tələbələrə yol göstərəkən bəzi strategiyalardan istifadə edirlər. Bu strategiyalar yazı prosesinin effektiv şəkildə təşkil olunmasına kömək edir.

Önyazı mərhələsi. Yazı prosesinin ilk mərhələsi önyazı adlanır. Bu mərhələdə tələbələr yazacaqları mətn haqqında fikirlərini formalaşdırırlar. Xarici dil öyrənən tələbələr üçün bu bir fürsətdir, hansı ki, onlar yazacaqları xüsusi mövzu haqqında yeni sözlər əldə edərək söz bazalarını genişləndirirlər və onlara lazım olacaq qrammatik strukturları öyrənirlər. Xarici dildə yazarkən yazının uğurlu olmasının səbəbi tələbənin biliyindən və mövzu haqqındakı düşüncələrindən asılıdır. Biz tələbələrin xarici dildə necə yaxşı danışması

haqqında düşünəndə onların tələffüzü və ifadə tərzini ağılımıza gəlir. Lakin biz yazı haqqında düşündükdə adətən ifadə olunan fikirlərin keyfiyyətinə və qrammatik dəqiqliyinə nəzər salırıq. Beləliklə, tələbələr xarici dildə yazarkən müəyyən məntiqi ardıcılıqla yazmalıdırlar. Önyazı strategiyalarına nəzər salaq:

Beyin fırtınası yaratmaq və yazının əsas xəttini təyin etmək. Bunlar önyazı strategiyaları hesab olunur. Beyin fırtınası tələbələrə yazacaqları mövzu haqqında çoxlu düşüncələr yaratmalarına kömək edir. Digər strategiya isə tələbələrə öz fikirlərini təşkil etməyə və ardıcillaşdırmağa kömək edir.

Tələbələrə sual vermək. Tələbələrə lüğət və qrammatik strukturları öyrənməyə kömək etmək üçün suallar vermək effektiv yazı strategiyasıdır. Bu onları düşünməyə vadar etdiyi üçün həmçinin onların nitq bacarıqlarını da hərəkətə keçirəcək.

Söz ehtiyatını artırmaq. Yazacaqları mövzuya aid söz ehtiyatını artırmaq üçün sinif olaraq birlikdə işləmələrinə kömək etmək və tələbələrin yaratdıqları söz siyahısını lüğət dəftərlərində saxlamaqlarına təşviq etmək onlar üçün faydalı olacaqdır.

Şəkillərdən istifadə etmək. Zəif dil bilikləri tələbələrin fikirlərini ifadə etmək bacarıqlarına maneə olarsa, tələbələrdən öz fikirlərinin şəkillərini çəkmələrini xahiş etməklə problemi həll etmək olar. Sonra onlar yazarkən qeydlərdən daha çox bu şəkillərdən istifadə edə bilərlər. Xarici dil öyrənən tələbələrin fikirlərini ifadə edən zaman hədəf dildə hansısa sözü bilməməsi və ya unutması normal haldır. Əsasən də zəif dil biliklərinə sahib olan tələbələr bu zaman fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkdikləri üçün təlaşa qapılıra q nahat ola bilərlər və bu da onların yazı prosesinin dayanması ilə nəticələnə bilər. Bu hallarla qarşılaşdıqları zaman tələbələr məyus olurlar və bu da onların effektiv şəkildə çalışmalarına maneə olur. Tələbələrin narahatlığını azaltmaq üçün ən yaxşı strategiyalardan biri bilmədikləri və ya ifadə etmək istədikləri fikrin şəklini çəkmələridir. Onlar mətni yazmağa başladığında bu şəkillərdən istifadə edərək bilmədikləri sözləri lüğət vasitəsilə araşdırıb fikirlərini formalaşdıracaqlar. Tələbələrin çəkdikləri şəkillərin yanında mənalı tapdıqları sözləri yazmaqla vizual olaraq bu sözləri daha effektiv şəkildə yadda saxlayacaqlar. Elə buna görə də xarici dil dərslərində effektiv öyrənməni təmin etmək üçün çoxlu maraqlı və rəngli şəkillərdən istifadə edilir. Bu şəkillər tələbələrin diqqətini çəkir və onların yaddaşında rahatlıqla qalır. Hətta yazı prosesində plakatlar, dərslər şəkilləri, sət kartona yapışdırılmış və otağın qarşısında nümayiş etdirilən jurnal şəkilləri, lövhə üzərində çəkilmiş sadə şəkillərdən də istifadə edilir. (3,28)

İlkin tədqiqata yönləndirmək. İnternetdə, kitablarda araşdırma aparmaq tələbələrə faydalı lüğət tapmaq və suala cavab verməkdə düzgün formatı müəyyən etmək üçün lazım ola bilər. Xüsusi ilə öyrəndikləri mövzu ilə əlaqəli

suallar verilirsə, tələbələrə yazmağa başlamadan əvvəl hazırlaşmaları üçün vaxt vermək faydalı olacaqdır.

Təşkil etmək mərhələsi. Yazı prosesinin ikinci mərhələsində tələbələr ilk mərhələdə yaratdıqları fikirləri məntiqi ardıcılıqla təşkil etməyə başlayacaqlar. Yazını təşkil etmək mərhələsində istifadə edilən bəzi strategiyalara nəzər salaq:

Mövzu ilə bağlı giriş cümlələri yazmaq. Tələbələr önyazı mərhələsində hazırladıqları bir və ya bir neçə ideyanı seçirlər. Daha sonra bu fikri oxuculara təqdim etmək üçün bir cümlə yazmalıdırlar. Onlara izah etmək lazımdır ki, bu mövzu ilə bağlı giriş cümləsidir. Onlar bu cümləni yazacaqları yazıda abzasla başlamaq üçün istifadə edəcəklər. Bu cümlənin altında yazacaqları mövzu haqqında informasiyaları təşkil etməlidirlər. Yazmaq vaxtı çatanda bu məlumatları abzasla daxil edəcəklər.

Qrafik təşkilatçılardan istifadə etmək. İdeyalar arasındakı əlaqəni göstərən bir diaqramdan, marker siyahılarından, qabarcıq xəritəsindən və ya digər düzənləyici vasitələrdən istifadə edərək tələbələrin fikirlərini burada yazmaqlarına yönəldirmək onlar üçün effektiv olacaqdır. Bütün bunlar yazılan məlumatlar arasındakı əlaqələri nizamlı olaraq düzənləməkdə tələbələrə kömək edir və eyni zamanda da tələbələrin yazı prosesini daha maraqlı şəkildə təşkil etməyə dəstək olur.

Açıq sual vermək. Tələbələrə rəhbərlik edəcək açıq suallar vermək yazmağa başlamazdan əvvəl onlara öz fikirlərini çatdırmaq üçün kömək edəcəkdir. Tələbələr mövzu seçəndə onları sual sözləri ilə (kim? nə? hara? nə zaman? nə üçün? necə?) başlayan sual cümlələrinə cavab verməyə təşviq etmək lazımdır. Məsələn, mövzu atlar haqqındadırsa, bu tip suallar vermək olar: Atlar nə yeyirlər? Onlar nə edirlər? Atlar harada yaşayırlar? Atları niyə əhliləşdirirlər? Atlara kim qulluq edir? Əgər tələbələr cütlər şəklində bu tip suallara cavab versələr, onlar fikirlərini formalaşdıran zaman həm ünsiyyət, həm də qrammatik cəhətdən praktika edərək ikiqat fayda əldə edəcəklər.

Yazı mərhələsi. Bu mərhələdə tələbələr qaralamanın yazının son halı olmadığını başa düşdüklərinə əmin olmaq lazımdır. Tələbələr birinci qaralamada mükəmməl olmaq üçün çalışdıqda nəticə pis olur. Onlar mükəmməl nəticə əldə etmədikdə məyus olurlar. Onlara xatırlatmaq lazımdır ki, yazı bir prosesdir və səhvlərini düzəltmək üçün onlara şans veriləcək. Hal-hazırda onların məqsədi səhifəyə nəsə yazmaqdan ibarətdir. Yəni ki, onlar yazdıqları yazının ilkin formasından mükəmməl nəticə gözləməməlidirlər. Yazının bir proses olduğunu anladıqda biləcəklər ki, yazının mükəmməlliyi üçün bu proses mərhələli olaraq irəliləməli daha sonra yazının təkmilləşmiş halına gəlməlidir. Çünki yazılan mətnin ilkin halında sözsüz ki, istər qrammatik səhvlər, istərsə də məntiqi ardıcılıqda düzensizliklər olması

mümkündür. Buna görə də tələbələr yazı prosesinin bütün mərhələlərini tamamlamaqda səbrli olmalıdırlar.

Təşkilatçılardan yenidən istifadə etmək. Təşkil etmək mərhələsində qrafiklər və şablonlar üzərində işləyən tələbələr yazı mərhələsində onlardan istifadə edərək yazmalı olduqları lüğət və məzmunu daha yaxşı anlayacaqlar və bu təşkilatçılar vasitəsilə yazını formalaşdıracaqlar.

Redaktə mərhələsi. Redaktə mərhələsində tələbələr öz yazılarında çatışmazlıqları düzəldirlər. Tələbələr yazılarını redaktə edən zaman onları məzmunun inkişafı, giriş və nəticələr kimi yazı elementlərinə diqqət yetirməyə təşviq etmək lazımdır.

Qarşılıqlı redaktə. Bu strategiya redaktə mərhələsini tələbələr üçün daha maraqlı edir. Qarşılıqlı redaktə yazı prosesinin bu mərhələsində xarici dil öyrənən tələbələr üçün ən yaxşı resurslardan biridir. Hər bir tələbəyə bir partner təyin etmək və həmin tələbədən yazılan mövzuda konkret bir məsələni araşdırmasını istəmək tələbələr üçün dəyərli təcrübədir. Hər bir tələbəni mövzunun mənasında hər hansı bir parçalanma olub-olmadığına araşdırmağa, yazıda tam əhatə olunmayan mövzuları axtarmağa, yazının təşkilində çatışmazlıq olub-olmadığından əmin olmağa təşviq etmək lazımdır. Tələbələr başa düşməlidirlər ki, yazdıqları yazılar sona çatdıqda bir neçə dəfə yoxlanmalıdır. Bir çox hallarda yazını yenidən nəzərdən keçirmək ifadə olunan fikirlərdə yenidən düzəlişlər edilməsinə və təkmilləşməsinə səbəb olacaqdır.

Yenidən yazma mərhələsi. Bu mərhələ yazının tamamlanması üçün çox vacibdir. Bu mərhələdə tələbələr qrammatika, cümlə quruluşu, söz seçimi, orfoqrafiya və durğu işarələrində səhvlər üzərində işləyirlər. Bu mərhələdə istifadə edilən strategiyalara nəzər salaq:

Lüğətdən istifadə etmək. Lüğət xarici dil öyrənən tələbələr üçün böyük bir mənbədir. İstər ikidilli lüğətdən, istərsə də yalnızca hədəf dildə olan lüğətdən istifadə etmələrinə baxmayaraq burada söz və ya söz formalarının orfoqrafik yazılışını və düzgün istifadəsini öyrənmək olar. Müəllimlər tələbələrə lüğətdən effektiv istifadə qaydasını öyrətməlidirlər. Çünki tələbələr onlara lazım olan hər hansı bir sözü lüğətdə axtarmağa başladıkları zaman onların qarşısına bir neçə alternativ cavab çıxır və onlar cümlənin gedişatından asılı olaraq hansı sözü istifadə etsələr daha düzgün olar deyər düşüncülər. Buna görə də bu qarışıqlığın qarşısını almaq üçün ilk olaraq tələbələrə lüğətin istifadə qaydası öyrədilməlidir. Əgər tələbə lüğətdən düzgün şəkildə istifadə etməyi bilmirsə, tapdığı ifadələrdən hər hansısa birini seçib yazacaq və bu da yanlış cümlə qurması ilə nəticələnmə bilər. Tələbənin istifadə etdiyi sözün bir çox sinonimi ola bilər və onlar istifadə yerinə görə bir-birindən fərqlənir. Buna görə də tələbələr ana dilindən xarici dilə sözü tərcümə etdikdə lüğətlərdə verilən cümlə nümunələrinə diqqət etməlidirlər.

Cümlələri əlaqələndirən vasitələrə nəzər yetirmək. Tələbələrin ən çox istifadə etdiyi cümlə quruluşuna baxmaq üçün yaxşı bir şansıdır. Çox güman ki, onlar sadə cümlələrə daha çox etibar edəcəklər və beləliklə, mürəkkəb cümlələrdən istifadə etməyəcəklər. Buna görə də cümlələri əlaqələndirici bağlayıcılarla birləşdirmək üçün qrammatik araşdırma aparmağa aid tapşırığı burada təqdim etmək mükəmməl bir strategiyadır. Bu araşdırma sayəsində onlar cümlələri necə birləşdirəcəklərini öyrənəcəklər. (4, 4)

Tədqiqat nəticəsindən aydın olur ki, strategiyalar tələbələrə yazı prosesində rahat bir şəkildə yazmaqlarına yardımçı olur. Burada əsas məqsəd tələbələrin yazı bacarıqlarına yiyələnməsi və onlardan düzgün şəkildə istifadə etməsidir. Eyni zamanda strategiyalar vasitəsi ilə dərs prosesi səmərəli şəkildə təşkil olunur. Yazı prosesində müxtəlif strategiyalardan istifadə etmək yazı prosesinin uğurlu təşkili və tələbələrin müvəffəqiyyətli nəticələr əldə etməsi üçün çox vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Penny Ur, *A Course in Language Teaching*, Cambridge University Press, 1996, 338s
2. S.Krashen, *Principles and Practice in Second Language Acquisition*, Pergamon Press, 1982, 209s
3. <https://enjoymysite.files.wordpress.com/2013/12/24688339-techniques-in-teaching-writing.pdf>
4. <http://www.pasco.k12.fl.us/library/esol/how-to-teach-writing-like-a-pro.pdf>